

В.П. КОРЖИК

Національний природний парк "Хотинський"
м. Хотин, Чернівецька область, 60000, Україна

ДО ПИТАННЯ ЗБЕРЕЖЕННЯ ОРОНІМІЇ БУКОВИНСЬКИХ КАРПАТ

Коржик В.П. **До питання збереження оронімії Буковинських Карпат.** – Природа Карпат: науковий щорічник Карпатського біосферного заповідника та Інституту екології Карпат НАН України. – 2021. – №1 (6). – С. 80–89.

Публікація присвячена проблемам збереження оронімії Буковинських Карпат як цінного етнокультурного пласту. Причинами незадовільного стану оронімії є: слабка картографо-документальна інформаційна база (наявність лише з першої третини XIX ст.), відсутність достатньої державної та громадської уваги до збереження цієї нематеріальної культурної спадщини, постійна втрата інформаційних носіїв (старих мешканців, які ще пам'ятають деякі місцеві назви, документів та ін.) на локальному та макрорівнях, своєрідне штампування і тиражування назв, цілеспрямоване спотворення старих назв із політичних та мовних причин, аж до звичайної картографічної безграмотності.

Для попередження загрозливої тенденції збіднення топонімічної (оронімічної) бази з огляду на негативні культурологічні та лінгвістичні наслідки всезростаючої глобалізації необхідно:

- створити постійно діючу топонімічну комісію при обласній державній адміністрації для організації робіт по збереженню буковинської топонімії і моніторингу подальшої ситуації;
- невідкладно провести тотальні дослідження і опитування місцевого населення із залученням краєзнавців, вчителів шкіл та активістів для створення повного кадастру всіх назв місцевостей та природних об'єктів, у т.ч. у гірських районах Буковини;
- створити детальну карту мезо- та мікротопонімів для надійної фіксації топонімічної (оронімічної) інформації;
- відновити призабуті назви чи надати нові тим об'єктам, які їх до цього не мали.

Ключові слова: Буковинські Карпати, оронімія, гірські хребти і вершини, збереження.

Korzhyk V.P. **On the issues of preservation of the oronymy of Bukovynian Carpathians**

The publication is devoted to the problems of preserving the oronymy of the Bukovynian Carpathians as a valuable ethnocultural stratum. The reasons for the unsatisfactory state of oronymy are: weak cartographic and documentary information base (available only from the first third of the XIX century), lack of sufficient state and public attention to the preservation of this intangible cultural heritage, constant loss of information carriers (old residents who still remember some local names, documents, etc.) at the local and macro- levels, a kind of stamping and duplication of names, deliberate distortion of old names from political and linguistic reasons up to the basic cartographic illiteracy.

To prevent the threatening trend of impoverishment of the toponymic (oronymic) base in view of the negative cultural and linguistic consequences of the growing globalization, it is necessary to:

- to create a permanent toponymic commission at the Regional State Administration for the organization of works on preservation of the Bukovynian toponymy and monitoring of the further situation;
- immediately to conduct a total research and survey of the local population with the involvement of local historians, school teachers and activists to create a complete cadastre of all names of places and natural objects, including in the mountainous areas of Bukovyna;
- to create a detailed map of meso- and microtoponyms for reliable fixing of toponymic (oronymic) information;
- to restore forgotten names or give new ones to objects that did not have them before.

Key words: Bukovynian Carpathians, oronymy, mountain ranges and peaks, preservation.

Вихідні передумови

В процесі реконструкції ходу історико-географічного процесу, під чим розуміємо постійно зростаючу антропогенізацію частини ландшафтної оболонки, яка в тій чи іншій мірі підпадає під інтегруючий вплив різноманітної прямої чи опосередкованої діяльності людини соціальної (Коржик, 1999), однією з важливих інформаційних систем є топонімія. Оронімія, як галузева частина топонімії, є цікавою інформаційною підсистемою, що відтворює собою складний і доволі суперечливий характер господарського освоєння передусім гірських регіонів, доволі бідних на археологічні та історичні пам'ятки. Завдяки її комплексному дослідженню і аналізу на підставі картографічних, архівних, фондових документів, фольклорних та інших джерел база історико-географічних досліджень значно збагачується і стає більш повноцінною (Коржик, 1975).

Стан топонімії та її повнота відображають історію процесу освоєння, дослідження, оцінки і опису регіону, змін етнічних носіїв, їх відношення до збереженості етнокультурного надбання, економіко-політичні колізії та т.п. Сучасний стан оронімії, зокрема Карпатської, викликає занепокоєння. Особливо це відчувається при проведенні польових досліджень, описах території у картографічній та туристсько-інформаційній продукції.

Метою цієї публікації є аналіз стану формування і збереженості оронімів на терені Буковинського сектору Українських Карпат, пошук шляхів запобігання подальшій деградації цього цінного етнокультурного пласту.

Основна частина

Буковина, як історико-географічний регіон, завжди знаходилась у прикордонні поступово декількох держав – Київської Русі, Галицько-Волинського князівства, Молдови, Австро-Угорщини, Румунії, Радянського Союзу, нині – незалежної України. Буремні історичні події, особливо військові конфлікти та дії на її теренах, часті політико-адміністративні зміни, складний процес заселення

та етнічні катастрофи суттєво позначились на формуванні, трансформації та збереженості топонімії. Якщо на мікротопонімічному рівні динаміка назв доволі висока, то стосовно великих географічних об'єктів і територій доводиться сподіватись на певну мовну усталеність. Хоча і тут ситуація неоднозначна.

Топонімікою Буковини займались декілька дослідників австрійської, румунської та радянської доби. Найбільш систематичними є праці Ю.О. Карпенка (1964, 1973), присвячені семантиці відомих топонімів. Однак досліджень щодо стану збереженості топонімічного пласту не здійснювалось.

Причинами поганого стану оронімії є: слабка картографо-документальна інформаційна база (лише з першої третини ХІХ ст.), відсутність достатньої державної та громадської уваги до збереження цього цінного пласту нематеріальної культурної спадщини, постійна втрата інформаційних носіїв (старих мешканців, які ще пам'ятають деякі місцеві назви, документів та ін.) на локальному та макрорівнях, своєрідне штампування і тиражування назв (численні назви Кечера, Магура, Ротунда, Букова, Кам'яна. Томнатик та т.п), цілеспрямоване спотворення старих назв із політичних та мовних причин аж до звичайної картографічної безграмотності, зниження рівня місцевого патріотизму та краєзнавства, а також деякі негативні перипетії історичного процесу і політичні колізії у цьому завжди прикордонному краю.

Основним засобом фіксації і збереження оронімів були, є і будуть топографічні (топокосмічні) мапи, що повинні давати чітку територіальну прив'язку об'єктів гірського рельєфу. При тому у цій публікації не ставиться за мету прослідкувати етимологічні особливості оронімів, хоча найбільш плідним є поєднання суто лінгвістичних методів з аналізом конкретної історико-географічної ситуації (Коржик, 1975, 1999, 2011), що дає можливість коригування і взаємозбагачення методичної бази. Яскравим прикладом еволюції достовірності лінгвістичних

висновків у позитивний бік при вивченні топонімів можна вважати дві послідовні праці Ю.О. Карпенка (1964, 1973). Наприклад, у першій тлумачення назви г. Яровиця походить від двох варіантів: "яр" (овраг) та "яровий" (посіяний весною, весняний). У другій зв'язок з яром виключається за відсутністю в горах ярів як таких, а яровий пов'язується лише з терміном "весняний", хоча довести відмінність цієї змістовної характеристики пасма від сусідніх неможливо.

Відмічається доволі помітна динамічність, навіть плинність топонімів (Карпенко, 1973), особливо на рівні мікротопонімів, пов'язана з труднощами документальної фіксації і збереження вузько-локальних назв. Зазвичай, найбільш стійкими є назви великих об'єктів, які зі зміною носіїв топонімії (племен, етносів у межах державних одиниць) "передаються" у спадок чи лінгвістично трансформуються, відповідно до специфіки домінуючої мови.

Історія формування топонімів доволі складна. За часів Київської Русі (Буковинські) Карпати практично були незаселені і фігурували під назвою Угорські гори. Відповідно, в середньовічній Угорщині вони називалися Руськими горами, чим визначалась нічийність цієї території і відсутність у необхідності формування системи дрібніших топонімів. Слов'янська колонізація розпочалась після татаро-монгольської навали у XIII ст., проникаючи у гори долинами найбільших річок – Черемошу, Сірету, Сучави і поступово піднімаючись у середньогір'я. Втім, знахідки в 1892 р. у с. Селятин старої зброї (меч старофранцузького зразку) та кладу римських монет в Усть-Путілі свідчать про проходження тут стародавніх військових шляхів (Fischer, 1899). Більш ранніх топонімів фракійського, скіфського та дакійського походження не виявлено. Волоські топоніми почали з'являтися лише з XIII ст., у зв'язку з міграцією з Трансільванії романомовних племен через основний Карпатський хребет на нинішні землі Молдови. Але переважна їх локалізація прийшла на зону середньогірних субальпійських луків,

які з часом були перетворені на полонини. Деякі з найвищих вершин ще й досі зберігають "волоський" дух (Магура, Томнатикул, Ротундул, Бребенескул, Туркул, Петрос, Догяска, Унгаряска) на Буковині, Івано-Франківщині та Закарпатті.

Основними джерелами для вивчення стану оронімії є карти (мапи). Аналіз радянської та пострадянської картографічної продукції всіх масштабів (1:500000, 1:250000, 1:200000, 1:100000, 1:50000, 1:25000), проведений автором, показує, що в регіоні донині збереглися назви лише 24 гірських хребтів різних рангів (основних, сполучних, сегментних) довжиною від 2,5 км (Просічний) до 21 км (Максимець). З них 10 (Баньків, Доугегрун, Красний діл, Гребінь, Гробище, Штивйора, Никитени, Кобела, Томнатикул, Жупани) не мають взагалі відомих вершин. Первісні назви спотворені в процесі фонетичної русифікації та румунізації топонімії (Кобила – Кобела, Довгий грунь – Доугегрун). Дивним і найбільш спотвореним виглядає оронім "гори Путілли" (рос. горы Путилли), розміщені між хребтом Максимець та долиною р. Яловець (Яловичора); по всьому, вони повинні мати назву "Путильські гори" або хоча б гори Путили (рис.1; табл.1). Ряд знакових хребтів (6 шт.) або не мали, або, скоріш, вже втратили власні назви, хоча за розмірами вони дорівнюють або перевищують відомі: умовні назви Букова (24 км), Травен (18 км), Береговий (11 км), Плоска, Чіохелька за Бисковом (8 км).

Отже, кожний п'ятий із знакових хребтів на сьогодні не зберіг своєї назви. Парадокс, але назви краще збереглися у глибинних районах Буковинських Карпат, у той час як хребти більш обжитої і освоєної частини зовнішніх Карпат практично залишилися топонімічно невідомими місцевому населенню.

У межах Буковинських Карпат на мапах радянських часів виявлено всього 107 назв гірських вершин, у різній мірі спотворених русифікацією та пізнішою румунізацією, хоча деякі з них є слідами епізодичної при-

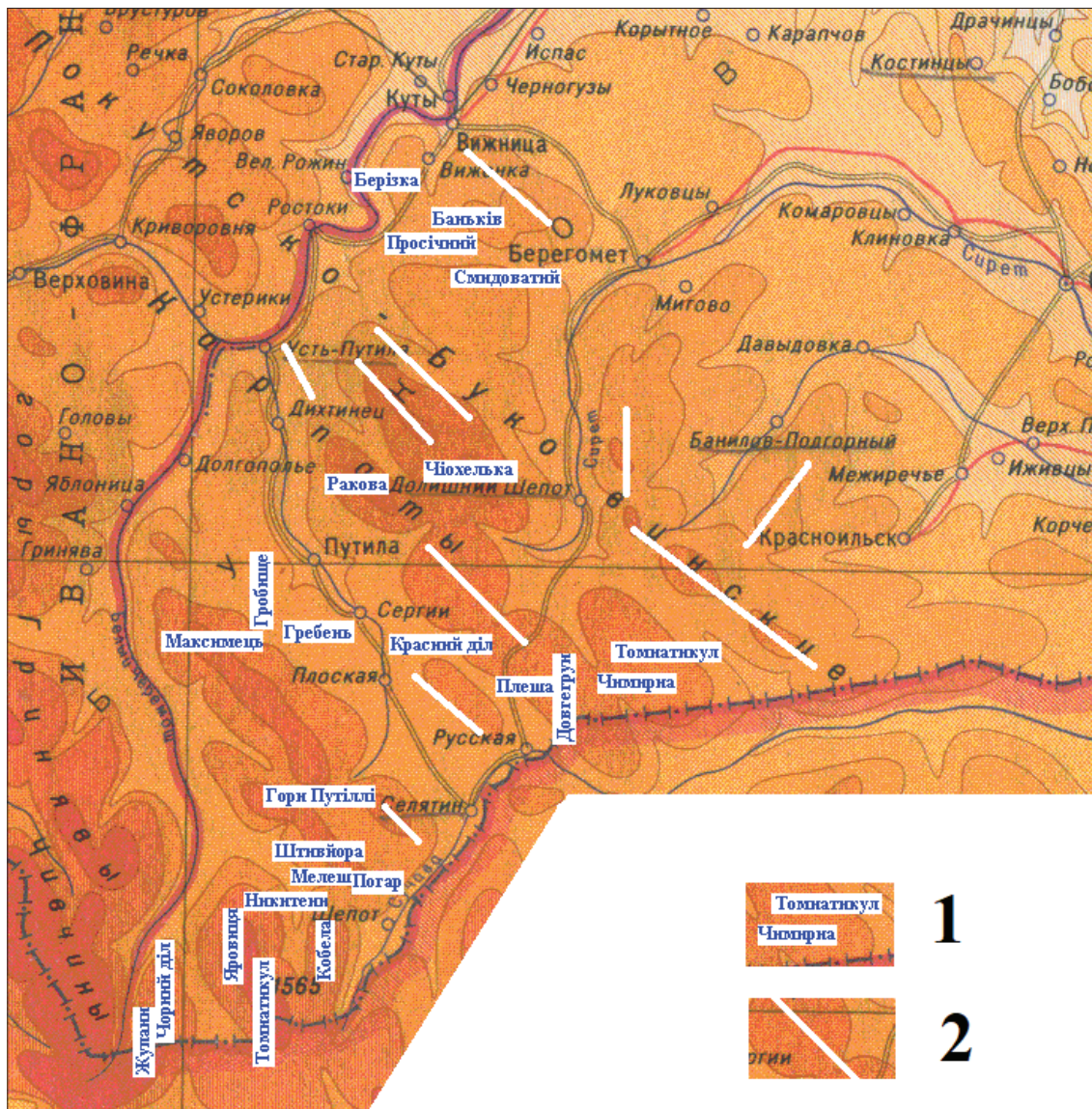

Рис. 1. Стан збереженості назв гірських хребтів

Умовні позначки: 1 – нанесені на мапі назви хребтів, 2 – хребти без відомих назв

сутності в минулому романських лінгвоносіїв. Цікавою є ситуація наявності на одному і тому ж пасмі синонімів (3 гори Яровиці на хребті Яровиця; 2 гори Томнатик на хребті Томнатикул). Не нанесені такі досить відомі і популярні, зокрема серед туристів, вершини, як Довга, Джоголь, Дворелець, Мелеш, Мінти, Віпчина, Мороза, Позір. Найганебнішим фактом є відсутність назви найвищої вершини Буковини – 1574 м на хребті Яровиця, яка раніш була відома під назвою Томнатик (рис. 2; табл. 2).

Дослідження топомап австрійських часів (XIX – початок XX століть), а також похідних від них польськомовних мап (друга

половина XIX – початок XX століть) дозволило виявити 32 вершини, які втратили свої назви на пізніших мапах радянських часів (Томнатикул, Рижа, Добчина, Бобейка, Kakalik, Садниста, Czupelmoka в районі хребта Яровиця; Odczerna, Мінти, Кічерка, Чогул в смузі Путильських гір; Koreszuka, Максимець, Мороза, Вібчина, Berwinkowa в хребті Максимець; Гробище, Рижа, Комарничне, Гребен, Боргиня, Генцарі, Кичера, Побочина в зоні Путильського низькогір'я; Плешніця, Пилипкова, Шурдин у пасмі "Магура"; Scheuka, Тарнежка (Фарнежка). Кекача, D. Stucilor, Кернеча в зоні зовнішнього низькогір'я.

Таблиця 1. Гірські хребти, нанесені на топографічних мапах

№	Назва хребтів		Довжина, км	Кількість вершин		Примітки
	на радянських мапах	на дорадян- ських мапах		із назвами	без назв	
1	Берізка		5	2	7	
2	Баньків		6	-	12	
3	Просічний		2.5	2	4	
4	Смидоватий		16	3	26	
5	Чіохелька		15	1	13	
6	Ракова	Ракова	11	5	19	
7	Томнатикул	Томнатикул	15	4 2 вершини Томнатик	13	
8	Чимирна	Корнул	12	4	17	
9	Доугегрун		5	-	5	
10	Плеша		4	1	7	
11	Красний діл	Красний діл	10	-	16	
12	Гребінь		6	-	6	
13	Гробище		7	-	5	
14	Максимець		21	5	43	
15	Гори Путілли		18	14	7	
16	Штивйора	Штивіора	8	-	11	у складі Путілли
17	Мелеш	Мелеш	6	1	4	
18	Погар	Погар	4	1	3	
19	Никитени		3.5	-	6	
20	Кобела	Кобила	3	-	8	
21	Томнатикул	Томнатикул	6.5	-	9	"Памір"
22	Яровиця	Яровец	5	4	3	3 гори Яровиця + без назви найвища вершина 1574 м.
23	Чорний діл		6	2	10	
24	Жупани		3	-	6	
Всього:				49	260	
Без назв						
1	Чіохелька за Бисковом до Черемоша		8	1	10	
2	Магура (від Плеші до рум. кордону)		10	5	13	
3	"Пасмо Букова"		24	10	24	
4	"Берегове пасмо"		11	3	18	
5	"Травен"		18	3	17	на мапі нема
6	"Плоска"		8	1	8	
Всього:				23	90	

Примітка: без врахування безіменних вершин за межами вказаних хребтів.

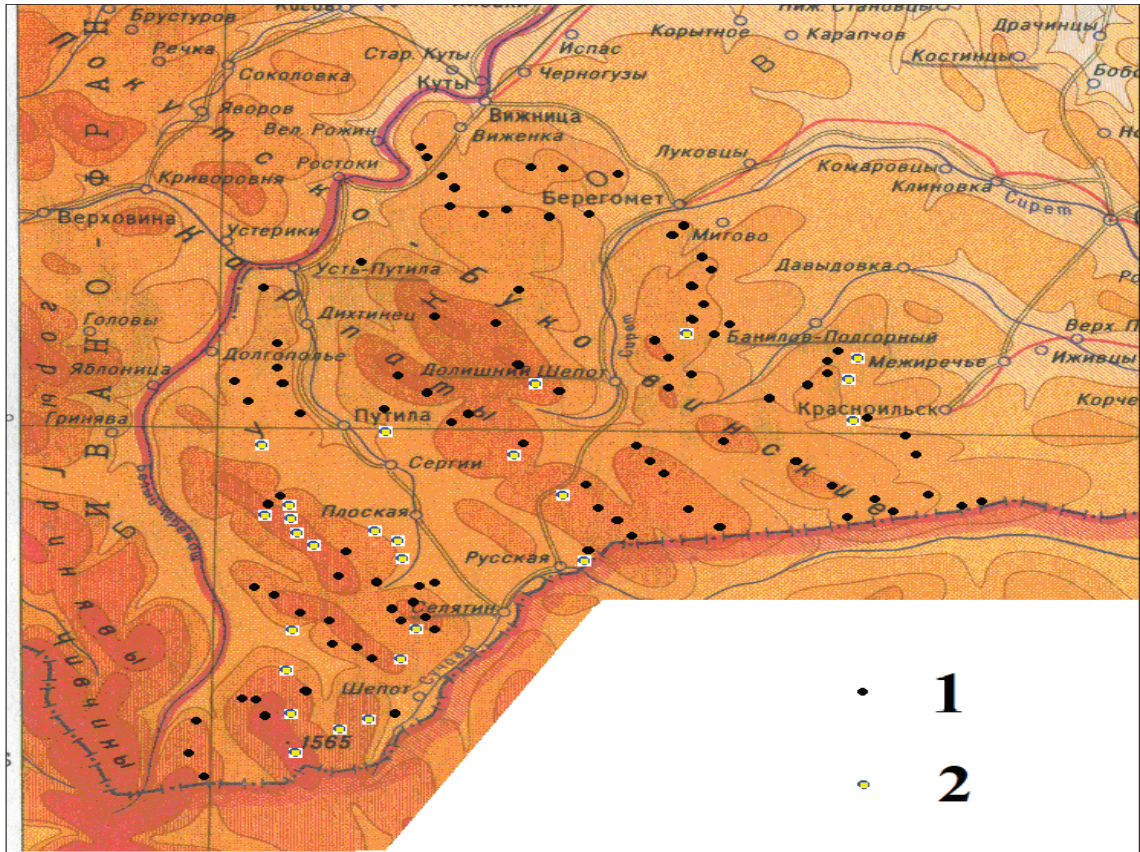

Рис. 2. Стан збереженості назв гірських вершин

Умовні позначки: 1 – вершини, що мають власні назви на радянських топомапах, 2 – вершини, що мають власні назви лише на дорадянських топомапах.

Таблиця 2. Перелік вершин, що мають назви на топомапах

№	Назва (радянська)	Висота, м	Хребет	Назва (дорадянська)
1	Чорний дів (Білий камінь)	1453.6	Чорний діл	
2	Юпаня	1436.0	Чорний діл	Жупанія
3	Сарата	1297.8		
4	Баранова	1260.0		
5	Яровиця	1566.9	Яровиця	Яворець
6	Яровиця	1435.0	Яровиця	
7	Яровиця	1445.6	Яровиця	
8	Млаковата	1416.0	Яровиця	Млаковатий
	Томнатик (без назви)	1574.4	Яровиця	
		1567		Томнатикул (нинішня умовна назва "Памір")
9	Рижа	1372.1		Рижа
10	Досчина	1332.3		Добчина
		1319		Бобейка
		1286		Kakalik
		1156		Садниста
		1382		Czypelmoka
11	Буковенка	1149.6		

Продовження таблиці 2

№	Назва (радянська)	Висота, м	Хребет	Назва (дорадянська)
12	Чернелиця	1303.3	Гори Путілли	
13	Гребенище	1369.5	Гори Путілли	
14	Дворелець	1423.4	Гори Путілли	Дворелець
		1402		Odczerna
15	Гориська	1330.4	Гори Путілли	
16	Говдя	1399.1	Гори Путілли	
17	Стоги	1368.4	Гори Путілли	Стожок
18	Хитанка	1257.4	Гори Путілли	
19	Сена	1359.6	Гори Путілли	Сена
20	Мінте-Косарівський	1282.5	Гори Путілли	
		1326		Мінти
		1211		Кічерка
21	Гребенище	1354.8	Гори Путілли	Гребенище
22	Ропочів	1264.1	Гори Путілли	Ропочівка
23	Погар	1205.6	Гори Путілли	Погар
24	Явореште	1201.6	Гори Путілли	
25	Обочи	1260.5	Гори Путілли	
		1121		Чогул
26	Гурезниця	1232.0	Максимець	
		1269		Koreszuka
27	Будена-Генцарі	1219.2	Максимець	Генцарі
		1344		Максимец
		1342		Мороза
		1338		Вібчина
		1204		Verwinkowa
28	Лосова	1428.2	Максимець	Лосова
29	Баштога	1293.4	Максимець	
30	Буракова	1264.9	Максимець	
31	Самакова	972.7	Путильке низькогір'я	
32	Демнековата	911.6	Путильке низькогір'я	
33	Буковен	903.3	Путильке низькогір'я	
		962		Гробище
34	Демен	1100.3	Путильке низькогір'я	Демен
		1032		Рижа
35	Торгоуна	952.2	Путильке низькогір'я	Торговна
		1192		Комарничне
36	Плоска	1073.8	Путильке низькогір'я	Плоска
		1018		Гребен
		1141		Боргиня
37	Соколе	858.4	Путильке низькогір'я	
38	Кам'янець	964.9	Путильке низькогір'я	
39	Хеніори	934.1	Путильке низькогір'я	Генцарі
40	Греблина	901.2	Путильке низькогір'я	
		973		Кичера
41	Запша	981.0	Путильке низькогір'я	
		1082		Побочина

Продовження таблиці 2

№	Назва (радянська)	Висота, м	Хребет	Назва (дорадянська)
42	Сена	1279.8	Ракова	Сена
43	Буковат	1246.3	Ракова	
44	Осередок	1365.6	Ракова	Стрімка (1356)
45	Ванцен	1296.6	Ракова	Ванцен
46	Плеша	1330.1	Ракова	Плеша
		1125		Плешніця
		1178		Пилипкова
47	Мегура	1313.1	Магура	Магура
		1307		Шурдин
48	Ротундул	1338.9	Магура	Ротундул
49	Лунгул	1380.2	Магура	Лунгул
50	Марцун	1072.5	Магура	
51	Гентаріуска	1297.0	Магура	
	Фрунтя	1062.0	Травен	Фрунтя
	Травен	1223.0	Травен	Травен
				Позір
52	Томнатик	993.7	Томнатикул	
53	Томнатик	934.7	Томнатикул	
54	Стайка	1086.0	Томнатикул	
55	Довга	1091.3	Томнатикул	
56	Лісничка	963.8	Чимірна	Lessneta
57	Корнуль	1260.2	Чимірна	
58	Чимірна	1259.5	Чимірна	Чимірна
	<i>Поруч без назви</i>	1306.0	Чимірна	
59	Кепецина	1009.0	Букова	
60	Петроушка	1139.6	Букова	Петроушка
61	Букова	1080.2	Букова	Букова
62	Буково	1057.4	Букова	
63	Битка	1058.6	Букова	
64	Петросул	1070.0	Букова	
65	Палтин	1097.2	Букова	
66	Велика Мачерка	1026.8	Букова	
67	Мала Мачерка	875.0	Букова	
68	Перехресток	1012.6	Букова	Перехрестя
69	Прочерт	831.5		
70	Сеговка	904.3		
		865.0		Шейка (Scheuka)
71	Лішечини	896.2		
72	Росохати	826.5		
73	Мала Кичера	744.8		Мала Кичера
74	Велика Кичера	856.6		Велика Кичера
				Тарнежка (Фарнежка)
		876		Стайка
75	Малі Вежі	726.8		
76	Великі Вежі	807.2		Вежі (749)
		832		Кекача

Закінчення таблиці 2

№	Назва (радянська)	Висота, м	Хребет	Назва (дорадянська)
77	Скала Добош	1065.6		Скала Добош
78	Галечки Великі	1012.2		Галечки Великі
79	Галечки Малі	875.1		
80	Троапей	830.5		
81	Волховни	830.5		
82	Петрича	661.4		
		871		D.Crucilor
83	Курці	736.9		
84	Кекача	706.4		
85	Горсулуй	866.6		
86	Боргіней	690.0		
87	Великий Стіжок	858.0		Стожок
88	Малий Стіжок	782.4		
89	Кинашка	1081.5	Смидоватий	Кинашка
90	Вивчавивська	956.0	Смидоватий	
91	Черешнов	899.4	Смидоватий	Черешня
92	Бочків	1240.0		
93	Садниста	1143.2		
94	Афенек	773.1		Афенник
95	Кичера	758.4		Кичера
96	Бозна	974.8		
97	Просічка	913.3	Просічний	
98	Чораль	840.7	Просічний	
		878		Кернеча
99	Березка	822.5	Березка	
100	Верхріччя	834.3	Березка	
101	Магура	1010.0		Магура
102	Курики	835.1		
103	Кичерка	670.0		
104	Кам'янка	774.4	Береговий хребет	
105	Кругла	756.9	Береговий хребет	Кругла
106	Виженка	751.0	Береговий хребет	
107	Лисина	606.0		
Назви вершин, які відомі, але не нанесені на радянські мапи				
1	Довга	1399.0	Гори Путілли	
2	Джоголь	1285.5	Гори Путілли	
3	Дворелець	1463.0	Гори Путілли	
4	Мелеш	1396.6	Гори Путілли	
5	Мінти	1350.8	Гори Путілли	
6	Віпчина	1358.4	Максимець	
7	Мороза	1343.1	Максимець	
8	Позір	1069.8	Травен	

Вкрай незрозумілим, якщо не симптоматичним, є факти перекручення на радянських мапах слов'янських топонімів, ретельно виписаних німецькою мовою на австрійських мапах, але штучно транслітерованих на російсько-румунський лад. Зокрема, Магура переписана на Мегура, Генцарі на Хеніори, Торговна на Торгоуна, Добчина на Досчина. Дико і дивно виглядає гора Чорний **дів** замість Чорного **ділу**. Такий топонімічний волюнтаризм спотворює інформативну значимість топонімів і, відповідно, точність відтворення історико-географічної ситуації. Брак точної інформації відчувається навіть у туристично-довідниковій продукції, історичних і географічних дисциплінах вузів. Отже, стан збереження назв конкретних гірських вершин теж вкрай незадовільний, а тенденція вкрай неприпустима.

Висновки

Для попередження загрозованої тенденції збіднення (або втрати) топонімічної (оронімічної) бази, з огляду на негативні культурологічні та лінгвістичні наслідки всезростаючої глобалізації, необхідно:

- створити постійно діючу топонімічну комісію при обласній державній адміністрації (адміністраціях чотирьох "Карпатських" областей України) для організації робіт по збереженню буковинської (місцевої) топонімії і моніторингу подальшої ситуації із залученням лінгвістів-філологів, географів, етнографів, істориків та краєзнавців;

- невідкладно провести тотальні дослідження і опитування місцевого населення із залученням краєзнавців, вчителів шкіл та активістів для створення повного кадастру всіх назв місцевостей та природних об'єктів, у т.ч. у гірських районах Буковини (що автором неодноразово пропонувалось і раніше);

- створити детальну карту мезо- та мікротопонімів для надійної фіксації топонімічної (оронімічної) інформації;

- відновити призабуті назви чи надати нові тим об'єктам, які їх до цього не мали.

Це створить достатню інформативну базу для подальших комплексних досліджень, однаково цінних і важливих для лінгвістів, істориків, історико-географів та всіх зацікавлених установ і організацій.

Карпенко Ю.О. Топоніміка гірських районів Чернівецької області. – Чернівці, 1964. – 80 с.

Карпенко Ю.О. Топонімія Буковини. – К., Наукова думка, 1973. – 240 с.

Коржик В.П. Значення археологічних і топонімічних матеріалів для вивчення антропогенних змін природного середовища (на прикладі Чернівецької області) // Фізична географія та геоморфологія. Вип. 13. – Вид-во при Київ. ун-ті, 1975. – С. 35–40.

Коржик В.П. Історико-географічний процес як антропогенізація довкілля / В зб. "Ландшафт як інтегруюча концепція ХХІ сторіччя". – К., 1999. – С. 162–166.

Коржик В.П. Оронімія Буковинських Карпат у контексті історико-географічного процесу // Наук. вісник Чернівецького ун-ту: Збірник наук. праць. Вип. 553-554: Географія – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2011. – С. 67–72.

Fischer E. Die Bukowina. – Czernowitz, 1899.